

În-foho, tipărit numai cu negru, rubricile sânt despărțite cu liniatură Pentru trecerea căsătoriilor sânt 12 rubrici, iară datele ce urmează să fie trecute sânt pe două pagini cu 11 rubrici Aceste sânt 1 Anul Domnului 2 luna 3 Zile 4 Numele și polecra celui ce s'au căsătorit 5 Locul nașterii lui și al ținutului 6 Numele și Polecra fetii sau a nevestii 7 Locul nașterii ei și a ținutului 8. Intre întâia, a dooa, sau a treia căsătorie 9 Numele și polecra Numelui 10. S'au vestit în biserică la luna și ziua 11 Numele și polecra Preotului cununătorii

AUREL FILIMON

Târgul-Mureș, Martie 1930

VIII.

Viitorul cu „vadere”.

În conjugarea auxiliarului cu care se formează viitorul în românește întâlnim câteva forme neexplicate încă în mod satisfăcător nici de H. Streller (*Das Hilfsverbum im Rumänischen*, în „Jahresbericht-Leipzig” IX p. 50 ș u), nici de alții. Încercând în cele următoare să explic câteva dintre ele, aş vrea să observ în mod preliminar, că paradigma prezentului indicativ al verbului *vrea* cuprinde la noi câteva forme completive Fenomenul acesta e cunoscut mai ales la verbe des întrebunțate, precum e verbul „a fi” — în a cărui conjugare au intrat la noi forme ale lat *feri*, și care cuprinde și în alte limbi forme completive (cf lat. *sum — fui — esse*, germ *bin — sei — gewesen — war*, slav *esam — byl* etc) — sau „a umblă” (cf fr *je vais — nous allons — nous irons*, istorrom. *meg — pás* „mergi” și *homo* „să mergem, haide” — *v-voį* „voiu merge”) și alte câteva. Formele completive pot să fie împrumutate din conjugarea unor verbe deosebite, ca în exemplele amintite și chiar la lat. *velle*, care formează persoana 2 (vis) de la tulpina *vt* (cf. Stolz-Schmalz, *Latvinsche Gramm* ⁵ p 311) și precum vom vedea că e cazul la românescul *va* — sau în conjugarea unui timp sau mod verbal intră forme din

alt timp ori mod a aceluiași verb, ca de ex la *vei* < *veri* < *vels*. Și pentru asemenea completări ale paradigmei cu forme din alte timpuri avem exemple în românește, astfel persoana 2 a aoristului (*lăudași*, *auziși* etc.) e împrumutată din mai-mult-ca-perfectul conjunctiv (*laudasses*), iar persoana 6 a aceluiași timp (*lăudară*, *auzără*) e luată din mai-mult-ca-perfectul indicativ (*laudaverant*); la verbul *a fi* tot aoristul e la origine un mai-mult-ca-perfect.

Trecând acum la continuatorul lat. *velle* în românește, constatăm înainte de toate, că din conjugarea latină clasică a prezentului indicativ (*volo, vis, vult, volumus, vultis, volumt*) nu s'a păstrat în românește decât persoana 6, *vor*, fundcă avea, precum vom vedea îndată, aceeași formă (*volumt*) și în conjugarea latină vulgară. H. Streller (p. 54) crede că și persoana 1 (*volo*) s'a conservat în forma *vor*, întrebuițată la Aromânii din Albania (atestată de Weigand, *Aromunen* II 15, 13 și Glosar) în loc de *voiu*. Admite însă pentru această formă și posibilitatea unei analogii după pers. 6 (*eu duc : ei duc* etc.) Cred mai de grabă că *vor* aromânesc se explică din **voleo* ca o formă „desiotacizată” pe teritoriul aromân, întocmai ca *sar* (în loc de **sal'u*) din *saho*.

Precum avem, la verbul *esse*, în paradigma românească a prezentului indicativ, forme identice cu ale prezentului conjunctiv (*semu, seși* < *simus, sitis*), tot astfel se pare că s'a păstrat la noi — deși nu o mai întâlnim în alte limbi romanice — pentru persoana 2, forma *vels*. Streller (p. 56) crede că întrebunțarea conjunctivului în locul indicativului, în persoana 2, se poate urmări până în epocă latină. Tocmai la persoana 2 înlocuirea indicativului prin conjunctiv se explică ca o formă mai politicoasă. Fapt este că altfel decât din *vels* nu se poate explica, din punct de vedere formal, v.-rom. *veri*, istorom *ver*, arom. *ver* (atestat de Weigand, ap Streller, *op. cit* 57). Din acest *veri* al textelor noastre vechi s'a dezvoltat *vei* (*ei, i, îi*), ca *cei* din *ceri*, cu atât mai ușor, cu cât, în persoana 5, *vreși* se disimilase în *veși* înainte de verbe care începeau cu *r* (*vreși trece, vreși prinde* > *veși trece, veși prinde* ca **pretrece*

pre prispă > *petrece*, *pe prispă*). Forma *vreți* este dacoromânească și istroromânească (*reți*) și este exclusiv întrebuintată în textele noastre mai vechi, iar ca formă a verbului predicativ, până azi.

În locul prezentului clasic *volo* etc., s'a născut, în latina vulgară, prezentul **vleo*, **voles*, **volet*, **volemus*, **voletis*, *volunt* cu infinitivul **volere*, formate din *volu*, ca *habeo* — *habere* din *habui*. Aceste forme, care stau la baza limbilor romanice, pretutindeni unde verbul s'a păstrat (cf. Meyer-Lubke, *Rom. Gramm.* II § 247), trebuie admise și pentru românescul *voiu*, **vori*, **voare*, *vrem* (< **vurem*), *vreți* (< **vureți*), *vor*. — În ceea ce privește persoana I, nu este sigur, după cele arătate în *Studiu istroromâne* II § 89, dacă trebuie să plecăm de fapt din **vleo*, cu *l* > *î* și în dialectul aromân și istroromân, sau, cum propune M. Bartoli (*Das Dalmatische* II § 470), de la o formă lat. vulg. **vojo* (după **ajo* < *habeo*), păstrată și la Veglioți și în v.-ital. (*vojo* și *voi*). — Formele **(v)ori* și **(v)oare* au fost înlocuite prin *vei*, despre care am vorbit mai sus, și prin *va*, despre care va fi vorba mai jos, păstrându-se totuși în pronumele și adverbele nehotărîte *oricare*, *oricine*, *oricând* etc. (cf. lat. *quivis* etc.); *oarecare*, *oarecine*, *oarecând* etc. (Streller p. 55 și 58). — În loc de *vreți* apare, de prin sec. XVII încoace, precum văzurăm, dar numai ca verb auxiliar, forma *veți*.

De la infinitivul *vrea* (< **vurea* < *volere*), de la imperfectul *vream* (< **vuream* < *volebam*), de la aoristul *vruș*, part. *vrut*, gerund. *vrând*, și mai ales de la persoanele 4 și 5 ale indicativului prezent (*vrem*, *vreți*), s'au născut formele analoge: *vreau*, *vre(a)u*, *vrea*, *vreau* — În *Zur Rekonstruktion des Urrumanschen* p. 23 și în *Studii istroromâne* II § 173 am arătat că conjugarea istroromână *vresu*, *vresi*, *vreșe*, *vresen*, *vreset*, *vres(c)u* s'a ivit din rău înțelesul *vre se* (= *vrea să...*). — Și în paradigma lui *vreau* se amestecă forme din alte paradigme. Astfel eu conjug de obicei . *eu vreau*, *tu vrear*, *el vrea*, *noi vrem* și *noi voim*, *voi vreți* și *voi voiți*, iar la pers. 6 aproape numai *ei vor* (și mai laes *ei nu vor*).

Rămân de explicat două forme. *va* în persoana 3 și *vom* în

pers 4 în conjugarea obicinuită azi în limba literară a verbului auxiliar *eu (v)ou, tu (v)er, el (v)a, noi (v)om, voi (v)eți, ei (v)or*.

Toate explicațiile date până acum pentru *va* sânt neprobabile. Și explicarea lui Meyer-Lubke (*Rom Gramm* II § 247), care crede că *va* s'a dezvoltat din *voa, o formă scurtată din *voare*) e neprobabilă, căci presupune prefacerea lui *oa* în *a* după labială, posibilă la Dacoromâni (cf *țovară* < *țovoară*, *afară*), la Istroromâni (*făre* < *fară* < *foară*) și la Megleniți (*năfară*), neobicinuită însă la Aromâni ((*n*)*afoară*), care au și ei, ca ceilalți Români, *va*. Cred chiar că vechiul (*v*)*oare* s'a păstrat în forma scurtată *oa* din regionalul *oa să fac* „voiu face” (rostit *o să fac* în regiunile care rostesc *morte, spre*), o formă care se aude adesea (prin jurul Brașovului bunăoară) și din care s'a născut *o să fac*, cu prefacerea regulată a lui *oa* proton (accentul frazei fiind pe *fac*) în *o* (ca în *moară morâr* etc.)¹⁾ Să adăogăm imediat că acest *o să fac* (mai rar *o face*) s'a confundat — în privința auxiliarului — cu *o făcut* (< au făcut), ceea ce a avut de urmare că se zice în multe părți ale Ardealului *or făcut* „au făcut”, după *or să facă* (mai rar, *or face*).

Neexplicată e și persoana 4 *vom*, exclusiv dacoromână. Ea nu poate veni din *volumus*, precum s'a propus (cf bibliografia la Streller, *op cit.* 62), nici nu o putem considera pur și simplu ca o „formă scurtată” (Meyer-Lubke, *Rom Gramm*, II § 247). Streller (p. 62) are dreptate când consideră pe *vom* ca dezvoltat din forma mai veche *văm* — foarte des întrebuințată la Coresi — cu prefacerea lui *ă* în *o* după labiale. Dar nu putem crede în explicarea lui *văm* din *vem, care s'ar fi născut din *vrem*, ca *veți* din *vreți*, căci *văm* este mai vechiu decât *veți* și nu găsim atestată nicăiri forma *vem.

¹⁾ Th. Capidan atestă în acest volum, p. 122, la Ucuta, formele aromânești *va, vă* (născut din *va* neaccentuat) și *vu* (născut prin stadiul *vo*, în urma labializării lui *ă* după *v*). Nu este probabil ca la Dacoromâni să se fi născut, pe calea aceasta, *o* din *va*, precum nu e admisibil ca *va* să fi trecut în *o* ca în împrumuturile din ungurește (*vágás* > ogaș, *város* > oraș), căci *v* unguresc avea pentru urechea românesacă valoarea unui *w*.

Din moment ce, alături de *ou* și *or*, pentru pers 1 și 6, s'a ivit și un *o* la pers 3 și *om* la pers 4, era aproape fatal ca această paradigmă să se completeze la pers 2 cu *oi* și la pers 5 cu *oți*, forme întrebunțate în Muntenia (*C-oi să mori* în pușcărie N Georgescu-Tîstu, *Folklor din județ Buzău* 234 Pe urmă *oți găsi* tren pentru București. C. Petrescu, *Întunecare* I 151)

Cred că *va* și *văm* (din care s'a născut *vom*) nu se pot explica din forme ale verbului *velle*, ci sânt pur și simplu persoanele 3 și 4 din indicativul prezent al verbului *vadere*, pătrunse, ca forme completive, în sistemul de conjugare al lui *velle*. Dacă această presupunere e justă, atunci nu mai prezintă nici arom *vai cântî* nici o enigmă Acest *vai* e persoana 2 a lui *vadere* Se va fi conjugat deci, la Aromâni, la origine **vau s-cântu*, *vai s-cântî*, *va s-cântă*, scurtate mai târziu, după analogia n-grecescului $\delta\acute{\alpha} \kappa\acute{\alpha}\mu\omega$ (Weigand, *Vlacho-Meglen*, p 41), în **vau cântu*, *vai cântî*, *va cântă*. Ultimul stadiu de dezvoltare e generalizarea unei singure forme a auxiliarului în toate persoanele, fie că s'a spus pretutindeni *va* sau *vai*.

În ceea ce privește verbul *vadere* în românește, el este, precum se poate vedea la Tiktin (*Dicț rom-germ.* subț „va”), din cele mai vechi timpuri, defectiv. Persoanele 1 și 6, care trebuie să fi avut forma **vau* (ca *dau*, *stau*) nu au lăsat urme în limbă. S'au păstrat însă formele *vai* (la Aromâni pe o inscripție veche. *acasă si-ți vai* „acasă să mergi”), *va* (de ex în *până atunci mai va*), *vați*, și imperativele *vă*¹⁾ și *vareți*. La acestea se adaugă, precum am văzut, forma *văm* (ca *stăm*, *dăm*), pentru persoana 4

Formarea viitorului perifrastic cu un verb care însemnează „a merge, a umbla” se găsește și aiurea pe teren ro-

1) Deosebirea între indicativul *va* și imperativul *vă* arată că și la noi trebuie să se fi conjugat, ca la Aromâni, *dau*, *dar*, *da* Într'adevăr, trecerea lui *a* final în *ă*, în monosilabe, e generală, în toate dialectele, numai la imperativ, adecă subț un accent emfatic dacorom *fă*, *dă*, *stă* (+ *stai* > *stăi*), *vă* (Șezătoarea V 143/5) și *lă* (în *lă-mă-mamă*), 1storum *fę*, *dę*, *stę* (*ę* < *ă*), megl *fę*, *dę*, *stę* (*ę* < *ă*), forma *fă* la Papahagi, *Megleno-Rom* 79 trebuie

manic (cf. Meyer-Lubke, *Rom. Gramm* II § 324), înainte de toate în franțuzește, în care limbă *elle va mourir* sau *il va pleuvoir* poate traduce une-ori perfect pe românescul (*ea*) *va muri* (în curând), *va ploua* (îndată) Ca și la viitorul format cu „*velle*”, și la cel cu „*vadere*” e greu une-ori a spune în mod hotărît dacă avem a face cu un raport pur temporal sau și cu unul modal Acest lucru se vede mai ales în istororom. *meri-m zută spelă?* „îmi vei ajuta să spăl?” (însă cu nuanța „vrei să-mi ajuți să spăl?”) (*Studiu istororomâne* § II 197), în care vedem cum alt verb care exprimă mișcarea, *mere*, ajunge să aibă rolul unui auxiliar

Intrarea lui „*vadere*” în paradigma de conjugare a lui „*velle*” în limba română se explică în mare măsură și prin asemănarea formală a celor două verbe *va* și *vrea*. După ce s'a confundat cu formele de conjugare a lui *vrea*, acest *va* a putut să piardă, ca (*v*)*oiu*, (*v*)*ei* etc. pe *v* inițial, rezultând forma *a*, care se întrebunțează foarte mult în Moldova (să-i dere bănărit, cât *a cere* el, Creangă, *Pov.* 228/12 Nu știu ceasul când *vi s'a închide* glasul Marian, *Îmmorm* 312 Sub un brad *m'a îngropă* Șezătoarea I 10/31. Prin apă nu *s'a încumetă* să treacă ibid III 35/35 etc) — și încă din secolul XVIII-lea (În casa ta n'are parte Vicleanul, ce-*a sta* departe Dosofteu, *Psalt* 20) — și prin Maramureș (cf. T. Papahagi, *Gravul și folklorul din Maramureș* LXVIII).

să fie un dacoromânism), arom. *fă, dă* (*Jahresber* III 100, XII 211, Weigand, *Olympo-Wal* 99, P. Papahagi, *Basme* 578), *stă* (Weigand, *Olympo-Wal* 99) și *stâr* (P. Papahagi, *Basme* 700) Numai la Boiagi (*Gram* 110) găsim la imperativ forma *da* — La indicativ Istroromâni au *dăje, stăje*, orientate după *lăje* (*ă < a*), Megleniți *da* și *sta*, Aromâni *da, sta* (Boiagi, *Gram* 108, P. Papahagi, *Basme* 578, *Jahresber* II, 61, 100, Weigand, *Olympo-Wal* 99) și *la* (P. Papahagi, *Basme* 626) Numai Dacoromâni avem *dă, stă* și *lă*, deși în pers. 6 avem *da(u), sta(u)* și *la(u)* și la imperfec-t *da, sta, la* și avem tot *a* în *a* din *ad*, din *ha(bei)t* și din *illa* (în *fata a frumoasă*), *la < illac, ca < quam, ta < t(u)a, sa < s(u)a* și, mai ales, *va < va(du)t* E deci evident că formele *dă* și *stă* în indicativ au intrat ulterior de la imperativ, precum tot de la imperativ au intrat (mai puțin la noi, mai mult la Istroromâni) forme în *-e* (*< ea*) în loc de *-ește* (*< eaște*) în conjugarea verbelor terminate în *-esc* (cf. *Studiu istororomâne* II §§ 153 și 155)

N. Drăganu îmi atrage atenția asupra formelor vechi *săva(r)* și *cândar*, despre care se crede (cf. *Dicționarul rom.-germ* al lui Tiktin) că ar cuprinde forme ale verbului *velle*. Din punct de vedere formal, *săva* se raportează la *savar* ca arom *va fac* la *vai fac*, iar *ar* din *cândar* se raportează la *vai*, ca *a (face)* moldovenesc la *va (face)*. Din moment ce *vadere* a intrat în paradigma lui *velle*, el a putut fi întrebunțat și la formarea de pronume și adverbe nehotărâte: *oarecând* corespunzând lui *cândva*, întocmai ca *oricând* lui *cândar*.

S PUȘCARIU

IX

Rotacismul în comuna Avram-Iancu (Vidra-de-Sus) din Munții Apuseni.

Din cercetările făcute în acest sat pentru Atlasul Lingvistic al României rezultă că urme sigure de rotacism nu se mai întâlnesc. După afirmația țăranilor, forme ca *pâve* pentru *pâne* ar mai exista numai pe la Arada și în așezările de la munte, în apropiere de Scărișoara sau la „Lăpușeni”, nume dat de cei din Vidra celor din partea superioară a Arieșului și împrejurimi.

În această comună se zice însă *lindiră*, cu pl *lindiri*; în acest cuvânt *r* (din *n* rotacizat) s'ar fi putut păstra printr'o disimilare prohibitivă. Mai întâlnim și *mătrăgulă*, al cărui *l* se explică prin disimilare mai ușor din forma rotacizată **mătrăgură*, decât din forma cu *n*.

Decizivă mi se pare forma *mădîne*, în care *r* a fost înlocuit prin *n*, printr'un fel de hiperurbanism cu ocazia înlocuirii lui *n* în cuvintele rotacizate.

Forma *mădîne* este curentă; am întâlnit-o la trei chestiuni deosebite la chest 848 sub forma *mădîne*, pentru 'fasole', la chest 853. *mădîne verde* cu sensul de „păstare” și la chest. 854. *mădîne de târș*, 'mazăre'. În alte puncte cercetate pentru Atlas până acum nu se mai întâlnește această formă, deși *mazăre* a înlocuit cuvântul fasole pe o arie întinsă.

SEVER POP